

Valjancin Mazec

A Belarusz Népköztársaság – egy lépés az állami függetlenség útján

Az emberiség történetét a huszadik század elején számos korszakalkotó esemény jellemezte. Köztük az első világháború, amely az európai birodalmak összeomlását okozta: az orosz, az osztrák–magyar és a német birodalomét. Ennek eredménye, hogy számos európai nemzet – a magyarok, csehek, szlovákok, lengyelek, finnek, szerbek, horvátok, macedónok, litvánok, lettek, észtek – saját nemzetállamhoz fűződő jogra tett szert. Hasonlóképpen, a belarusz emberek, politikai vezetőikön keresztül, kinyilvánították vágyukat, hogy a saját földjük gazdái legyenek. A belarusz államiság alapjainak megteremtéséhez a tényleges előfeltételek az első világháború idején alakultak ki.

1917 decemberében összeült az I. Összbelarusz Kongresszus, ahol a nemzeti szervezetek képviselői megpróbálták megvalósítani a belarusz államiság eszméjét. A Vilnai, Vitebszki, Grodnai, Minszki, Mogilevi és Szmolenszki tartományokból 1872 képviselő vett részt az I. kongresszuson. Az I. Összbelarusz Kongresszus küldöttei által elfogadott határozat kimondta, hogy saját küldötteikből haladéktalanul létre kell hozni a parasztok, katonák és munkások Összbelarusz Tanácsát – a regionális hatalmi szervet. Válaszul a Nyugati Régió és Front Népbiztosi Tanácsa, amelyet a Nyugati Front bolsevikjai alkottak, és amely abban az időben a valódi hatalommal rendelkezett, kihirdette a kongresszus felosztatását, és felszólította az elnökséget, hogy hagyja el a régiót.

Azonban ezek az erőszakos intézkedések nem tudták megállítani, sem megszakítani a belarusz nemzetépítés törvényszerű folyamatát. A kongresszus küldöttei 1917. december 18-án megtartott soros ülésükön úgy döntöttek, hogy a kongresszus végrehajtó szerveként ismerik el a Kongresszus Tanácsát, amelynek feladata a kongresszus valamennyi döntésének és határozatának végrehajtása volt. 1917. december 21-én az Összbelarusz Kongresszus Tanácsa határozatot hozott a Végrehajtó Bizottság azonnali létrehozásáról. Az Összbelarusz Kongresszus Tanácsának Végrehajtó Bizottságát arra utasították, hogy sürgősen kezdjen el a helyi tanácsok belaruszosításával foglalkozni.

Az Összbelarusz Kongresszus rendelkezett az akkori körülmények között a belarusz államiság eszméjének gyakorlati megvalósításához a legmagasabb fokú legitimitással, valamint a kongresszus küldöttei által létrehozott végrehajtó testületek jogosultak voltak a nemzetépítés kérdéseit érintő, abszolút legitím döntések meghozatalára.

Az I. Összbelarusz Kongresszus döntéseit megvalósítandó, a Kongresszus Tanácsának Végrehajtó Bizottsága 1918. február 20-án magát ideiglenes belarusz hatalomnak nyilvánította, amit az ott elfogadott Első Chartában rögzítettek. Létrehozták a kormányt is – a Népi Titkárságot, Jazep Varonka vezetésével.

1918. február 22-én vasúton megérkeztek Minszkbe az első német csapatok, február 25-én pedig a német parancsnok kilakoltatta a Népi Titkárságot az általa elfoglalt helyiségekből, és katonáinak megparancsolta, hogy a fehér-piros-fehér zászlót távolítsák el.

1918. március 3-án aláírták Bresztben a békeszerződést: egyrészt Oroszország, másrészt Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Bulgária és Törökország között. A szerződés feltételeinek megfelelően Belarusz területét a Dvinszk–Szvenjani–Lida–Pruzsani–Breszt vonal mentén kettéosztották. A szerződés 3. cikkelye szerint a vonal nyugati oldalát kivonják az orosz joghatóság alól, és Oroszország nem avatkozik be ezen területek belügyeibe. Hangsúlyozták, hogy Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia fogja meghatározni a régiók sorsát. Belarusznak azt a részét, amelyet a német csapatok elfoglaltak a Dvinszk–Szvenjani–Lida–Pruzsani–Breszt vonaltól keletre, ideiglenesen megszállt területnek tekintették.

1918. február végén Belarusz nagyobb részének német megszállása, valamint a breszti békeszerződés 1918. március 3-án, a belarusz nép érdekeinek figyelembevételével történt elfogadása felgyorsította a belarusz politikai öntudatra ébredés folyamatát. Ahogy a breszti béke feltételei is mutatták, a német kormány nem vette figyelembe a belarusz nép érdekeit. Belarusz nem kapott semmit a háború alatt elpusztult gazdasága helyreállításához, mivel Németország és Szovjet-Oroszország kormányai kölcsönösen megtagadták a háború okozta veszteségek jóvátételét más államok lakossága számára.

1918. március 9-én elfogadták a Második Chartát, amely Belaruszt népköztársaságnak nyilvánította, valamint kinyilvánított számos demokratikus alapjogot: a szólás-, a sajtó-, a gyülekezési szabadságot és a sztrájkjogot, a személyi és a lakhely sérthetlenségét.

A Második Chartában azonban még nem mondtak semmit Belarusz szuverenitásáról, területéről és a szomszédos köztársaságokkal való kapcsolatáról. A geopolitikai helyzetet még az a tény is bonyolította, hogy 1918 márciusában Berlinben találkozót tartottak a Reichstag vezető pártjainak képviselői lengyel szervezetek vezetőivel. Ezen a megbeszélésen fontolóra vették Belarusz Grodnói és Minszki régiói egy részének esetleges átadását Lengyelország számára, kompenzáció gyanánt, mivel a lengyelek poznańi területekről mondanak le.

1918. március 25-én elfogadták a Harmadik Chartát, amely kikiáltotta a független és szabad Belarusz Népköztársaságot (BNR). Ezen okmány alapján bejelentették az összes volt állami kapcsolat felmondását, a Népi Titkárságot pedig arra utasították, hogy forduljon az érdekelt felekhez a breszt-litovszki béke feltételeinek felülvizsgálatára irányuló javaslattal.

A Belarusz Népköztársaság függetlenségének 1918. március 25-i, a Harmadik Charta által történt kikiáltása történelmi törvényszerűség volt, logikus és szükséges láncszem a nemzeti államiság eszméjének gyakorlati megvalósításáért folytatott küzdelemben. Ugyanakkor a Belarusz Népköztársaság kihirdetése a nemzet- és államépítés összetett útján csak a kezdeti szakasz volt. A lehetőségeiben és tevékenységében korlátozott Népi Titkárság és a Belarusz Népköztársaság Tanácsa (Rada BNR) ugyanakkor amolyan társadalmi-politikai központ volt, amely körül a belarusz demokratikus értelmiség képviselői csoportosultak, főként azok, akik a társadalmi haladást csak a nemzeti állam

önrendelkezésével szoros kapcsolatban tudták elképzelni. Jazep Varonka maga is elismerte, hogy a Belarusz Népköztársaság Tanácsának szerepe csupán a német megszálló hatóságok alatt működő nemzeti képviselőre és néhány másodlagos segédfunkcióra korlátozódott.

A Belarusz Népköztársaság kikiáltása a belarusz nemzeti mozgalom fejlődése azon szakaszának természetes eredménye volt, amikor már kialakult a nemzeti politikai elit, amelynek képviselői a belarusz államiságnak nemcsak az eszméjét fogalmazták meg, hanem gyakorlati lépéseket is tettek a megvalósítására. Azonban állammá válni és rendelkezni az ehhez szükséges összes attribútummal – a terület irányításával, a hadsereg, a rendőrség és a pénzügyi rendszer megteremtésével – a Belarusz Népköztársaság a megszállás alatt semmiképpen sem tudott. A megszálló német hatóságok a belarusz földön a hatalmat teljes mértékben magukénak tudták. A Belarusz Népköztársaság függetlenségének elismerésére irányuló minden kérelemre azt válaszolták, hogy őket kötik a breszti béke feltételei. A németek eleget tettek a Szovjet-Oroszország felé vállalt azon kötelezettségüknek, hogy nem tesznek lépéseket az újonnan alakult államok elismerésére.

Ugyanakkor a belarusz politikusok mindent megtettek, hogy a széles tömegek tudatában a nemzeti öntudat kiterjesztésére és a belarusz államiság eszméjének meggyökeresedésére megnyílt lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben ki tudják használni. 1918 folyamán a Belarusz Népköztársaság Tanácsa és az általa létrehozott kormány megtette az első lépéseket a valódi államiság és néhány szervezete megteremtésének útján.

A belaruszok jogai védelmének érdekében – a háború és a megszállás alatt – a Népi Titkárságnak bizonyítania kellett a megszálló hatóságok előtt, hogy a helyi lakosság a népköztársaság állampolgáraiból áll. A Népi Titkárság külön szabályt fogadott el, ennek értelmében történt a Belarusz Népköztársaság állampolgárainak regisztrációja. Az előzetes becslések szerint 1918 áprilisától októberéig a Népi Titkárság több mint ezer okmányt bocsátott ki. Az okmányokat azon polgárok számára állították ki, akik Oroszországba és Ukrajnába utaztak, valamint a belarusz menekülteknek, akik saját szülőföldjükre tértek vissza.

A Népi Titkárság fontos tevékenységi területét képezték a gazdasági kérdések. Ezek közül az egyik a pénzügy volt. Már 1918 áprilisában a Népi Titkárság vezetője, J. Varonka és P. Krecseuszki pénzügyi népi titkár felvetette a belarusz bankjegyek kibocsátásának kérdését, melyet „fa pénznem” (az árufa értéke) fedezne. P. Krecseuszki 1918 májusában programot készített a pénzügy és a kereskedelem fejlesztésére. E program szerint önálló pénzügyi- és hitelrendszert létrehozó intézkedéscsomagot terveztek. Így, a köztársaság elismerése és a saját pénznem megerősítésének alapjaként, külföldi hitelek szerzését célzó erőfeszítéseket kívántak tenni. Állami monopólium bevezetését tervezték a gyufagyártásban és -értékesítésben, az alkoholgyártásban, valamint a finn rendszerhez hasonlóan azt tervezték, hogy korlátozzák az országban a szeszesital-értékesítést. Az adóügyek elsődleges intézkedései között szerepelt – a hatalmi intézmények teljes felépítéséig és a progresszív adók begyűjtési rendszerének bevezetéséig – egyszeri illeték kivetése. A kereskedelmi megállapodások megkötésekor az exportvámok minimálisra való csökkentését javasolták, valamint a szabad állat- és baromfiexportot.

A Belarusz Népköztársaság kormánya (1918). Ül: balról a harmadik J. Varonka, jobb szélén V. Zaharka. Áll: balról a második P. Krecseuszki

A hosszan tartó harci cselekmények az ország területén a tranzit, a fogyasztási tömegcikk exportjának és importjának felfüggesztését okozták, elsősorban az élelmiszerekét. A kedvezőtlen helyzet leküzdésére a Belarusz Népköztársaság Népi Titkársága számos gyakorlati lépést tett.

1918. április 25-én alakult meg a Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara, P. Krecseuszki vezetésével. Fő feladata az volt, hogy megkönnyítse Belarusz és a szomszédos országok, köztük Németország, Ukrajna, Oroszország, Litvánia közötti árucserét, hogy támogassa és fejlessze az ipart. A Kamara a német 10. hadsereg főparancsnoksága felé memorandumot intézett, amelyben a következőket javasolta:

1) lehetővé tenni a Kereskedelmi Kamara számára, hogy árucseré céljából faanyagot, gyufát, lent és egyéb nyersanyagokat exportáljon Belarusból vízi úton és vasúton;

2) lehetővé tenni fogyasztási cikkek, nevezetesen: kenyér, liszt, gabonafélék, cukor, dohány, zsír és egyéb áruk behozatalát Ukrajnából;

3) szabad utat engedélyezni a Kereskedelmi Kamara tagjainak, valamint a Kamara által kiküldött személyeknek, a Kamara által kiállított különleges igazolványok alapján;

4) lehetővé tenni a postai és a távírvonalak használatát;

5) enyhíteni azon a rendeleten, amely korlátozza a nyersanyagok, félkész termékek, legyártott áruk, faanyagok és fűtőanyagok szabad kereskedelmét.

1918 augusztusában, annak a kedvező döntésnek a következtében, hogy az Oroszországból, Ukrajnából és más országokból a Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara címére beérkező árukat a megszálló hatóságok nem fogják elkobozni, tervbe vették kereskedelmi kapcsolatok kialakítását Németországgal, Oroszországgal, Ukrajnával és a Dél-Keleti (kozák) Unióval. A Belarusz Kereskedelmi Kamarához áruszállítási megrendelések kezdtek érkezni Ukrajnából, Oroszországból stb.

1918. szeptember 3-án a Belarusz Népköztársaság meghatalmazott kormányzati küldöttsége érkezett kereskedelmi megállapodás megkötése céljából Kijevbe, P. Krecseuszki, a Belarusz Kereskedelmi Kamara elnöke, és F. Vernyikauszki, kereskedelmi és ipari népi titkár vezetésével.

1918. szeptember 27-én a küldöttség, küldetése befejeztével, visszatért Minszkbe. Sikerült teljes körű árucseré-megállapodást kötniük az ukrán kormánnyal. Az ukrán lisztért, cukorért és szappanért cserébe a Belarusz Népköztársaság megígérte, hogy faárut, tűzifát és gyufát szállít. Az Ukrajnából Belaruszba szállítandó összes árunak az M. Daunar-Zapolszki által vezetett Kijevi Belarusz Kereskedelmi Kamarán át kellett érkeznie, ott kellett az árukat regisztrálni, a vám és az árak mérséklése mellett. Az ukrán kereskedelmi és ipari miniszter hozzájárulása, hogy az áruexport kizárólag a Kijevi Belarusz Kereskedelmi Kamarán keresztül, ottani regisztrációval történjék, felvetette a vasúti kocsik cseréjének kérdését. A Közlekedési Minisztériummal ebben a kérdésben is sikerült megállapodni. A Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara további feladata Minszkben az volt, hogy az összes megállapodást véglegesítendő, a német megszálló hatóságok adják meg a vonatkozó áruszállítási engedélyt. A német hatóságok elismerték a megállapodást, és ígéretet tettek arra, hogy a vasúton érkező áruk nem kerülnek elkobzásra. A Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara áruregisztrációs pontokat nyitott Mozirban, Lunyinyecben, Recsicában, Gomelben, Polockban és Orsában. Így a Belarusz Népköztársaság kormányzati szervei megtették az első gyakorlati lépéseket a kereskedelem területén.

Emellett az első lépéseket a diplomácia területén is megtették. Az Ukrán Népköztársaság 1918-ban „de facto” elismerte a Belarusz Népköztársaságot. Az ukrán Külügyminisztérium ukrán konzulátust létesített Minszkben. Belorusz konzulátusok működtek Kijevben és Odesszában. A Belarusz Népköztársaság kormánya diplomáciai kapcsolatokat létesített Litvániával, Lettországgal, Észtországgal, valamint Németországgal és Csehszlovákiával.

Ugyanakkor az 1918-as nemzetközi helyzet olyan volt, hogy a Belarusz Népköztársaságon kívül a többi állam közül egyiknek sem volt érdeke, hogy a világtérképen egy új ország jelenjen meg, a nemzetközi politika teljes értékű alanya. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok, csakúgy mint Németország és Szovjet-Oroszország, nem sietett elismerni a Belarusz Népköztársaság függetlenségét. A legközelebbi szomszédok – Lengyelország, Litvánia, de még Ukrajna is – igényt tartottak a belarusz terület egy részére, a népköztársaságnak pedig nem álltak rendelkezésére a határai védelméhez szükséges pénzügyi források és fegyveres erők. A német megszálló hatóságok nem engedték meg a Belarusz Népköztársaság Tanácsa számára, hogy saját fegyveres erőket állítson fel. Azonban a német katonai parancsnokság ahhoz hozzájárult, hogy a kerületi parancsnokok alá tanácsadói posztot létesítsenek a lakosság és a

német csapatok közötti kapcsolatok rendezésének érdekében. Megállapodás született arról, hogy a tanácsadók kinevezését a belarusz nemzetiségi elvvel és a Belarusz Népköztársaság Népi Titkárságának elképzeléseivel összhangban fogják végezni.

Jelentős munkát végeztek a menekültek Belaruszba való visszatérésének érdekében. A probléma megoldásával egy erre a célra létrehozott menekültügyi bizottság foglalkozott. A Népi Titkárság erőfeszítéseinek köszönhetően megegyezés született a német megszálló hatóságokkal arról, hogy az első, Minszkben¹ tartózkodó menekültek hazatérését Baranavicsin, Maladzecsnaán és Vilynán át engedélyezik. 1918 októberében Belarusz nyugati részébe négyezer belarusz menekült tért vissza Baranavicsin keresztül.

A Népi Titkárság regisztrálta a belarusz állampolgárokat, és megfelelő okmányokkal látta el őket, 1918 nyarától pedig érvénybe lépett a Belarusz Népköztársaság útlevele. Ezt 1918 nyarán adták ki, borítóján a Belarusz Népköztársaság állami címerét, a „Hajszát” (Pagonya) ábrázolták. Meg kell jegyezni, hogy 1918. április 28-án a Népi Titkárság ülésén jóváhagyták a Belarusz Népköztársaság állami pecsétjét: a „Hajszta” körül „Belarusz Népköztársaság” felirattal. A Népi Titkárság igyekezett kiépíteni és bevezetni a népköztársaság államiságának kellékeit.

A Népi Titkárság és a Belarusz Népköztársaság Tanácsának tevékenysége a régiók meglehetősen támogatását élvezte, ez manifesztálódott a helyi belarusz tanácsok létrehozásában Vityebszkben, Magiljouban, Babrujszkban, Radaskovicsiben és más településeken. Az állampolgárok foglalkoztatási kérelmeket nyújtottak be a Népi Titkársághoz. Ezen túlmenően a parasztság, ahogy ez az irattári iratokból kiderült, úgy tekintett a Népi Titkárságra, mint olyan hatósági szervre, amely védelmet tud nyújtani a megszállók által elkövetett elkobzásokkal és rablásokkal szemben, és ezért segítségért fordult hozzá. Az irattárakban több mint 200 olyan megkeresést találtak, amelyekben a parasztok különböző régiókból kértek védelmet a Népi Titkárságtól a megszállók hatalmaskodásával szemben, mert a mértéktelen elkobzások és nyílt rablások a parasztság jelentős részének már a fizikai túlélését fenyegették.

A Belarusz Népköztársaság kormányzati szervei a belarusz nemzeti kultúra fejlesztésében és népszerűsítésében is értek el eredményeket.

1918 áprilisában a Népi Titkárság ülésén rendeletben nyilvánították a belarusz nyelvet a népköztársaság hivatalos és kötelező nyelvének. A rendelet hangsúlyozta, hogy a nemzeti kisebbségek szabadon használhatják saját nyelvüket a Belarusz Népköztársaság állami intézményeivel való hivatalos kommunikáció során. Megkezdődött a belarusz nyelvre való áttérés a magánintézmények, a gazdálkodó szervezetek dokumentációjában.

A Népi Titkárság egyik fontos tevékenységi területe a belarusz nemzeti iskola létrehozása volt. De ezen az úton komoly nehézségekbe ütköztek: nagy tanárhiány volt.

A Népi Titkárság gyakorlati lépéseket tett a meglévő nehézségek leküzdésére. 1918. április 3-án a Belarusz Népköztársaság Közoktatási Népi Titkársága ingyenes belaruszság-tudományi kurzusokat szervezett. Április végén

¹ Szovjet fennhatóság alatt állt (a ford.)

körülbelül 200 ember vett részt ezeken a tanfolyamokon. 1918. július 1-én Babrujszkban megkezdődött a népi tanítók képzése. 1918. szeptember 5-én a Népi Titkárság kezdeményezésére megnyílt a belarusz tanárképző és a városi általános iskolai tanárok számára beindult a belaruszság-oktatás.

Az 1916 októberében Szvislacsban alapított Tanítói Szeminárium eredményesen működött. Két év alatt, 1916. október 15-től 1918. november 15-ig, 144 tanárt képeztek itt ki a belarusz iskolák számára. 1917 végén Budszauban belarusz gimnázium alakult, melynek fenntartására a Népi Titkárság 20 ezer rubel támogatást fordított 1918-ban.

1918 elején csupán Vilna és Grodna körzetében már 89 belarusz általános iskola működött, az év végéig mintegy 350 belarusz általános iskolát nyitottak meg a német megszállási zónában.

1918. április 22-én M. Vjarat kezdeményezésére Minszkben megnyílt a Zeneművészeti Főiskola. 1918. június 1-jén a Közoktatási Népi Titkárság rendelete alapján Belarusz Állami Konzervatóriummá alakították át. A konzervatóriumban belarusz népdal, kultúrtörténet és kórus részlegek működtek.

1918 áprilisában a Népi Titkárság egyetem megalapításáról döntött. Gyakorlati intézkedéseket hoztak e határozat végrehajtása érdekében. Mitrafan Daunar-Zapolszki professzor 36 belarusz professzor beleegyezését kapta meg, hogy vállalják az oktatást a létrehozandó egyetemen. Köztük: Jauhim Karszki akadémikus, Uladimir Zavitnyevics és Platon Zsukovics professzor, Ivan Krasz-kouszki gimnáziumi igazgató. J. Karszki akadémikus kidolgozta a belarusz egyetem szabályzattervezetét, amelyben öt kar nyitását javasolta.

A Tartományi Közgyűlés, a tanárok kezdeményezésére, 1918 májusában a regionális egyetem megnyitására 60 ezer rubelt különített el avval a feltétellel, hogy a város területet biztosít az egyetemi épületek számára. Azonban a Belarusz Népköztársaság Tanácsa már nem tudta 1918-ban megnyitni az egyetemet.

A nemzeti öntudat kiterjesztése és elmélyítése terén erőteljes eszköz volt a színház. 1917. május 1-én Minszkben alapították meg az Első Belarusz Dráma és Komédia Egyesületet Flarijan Zsdanovics vezetésével. 1918. május 19-én (halála után egy héttel) megnyitották a Makszim Bagdanovicsról elnevezett belarusz népházat, amely helyet adott a színháznak. Ezen a napon az Első Belarusz Dráma és Komédia Egyesület Belarusz Népköztársaság Állami Színházzá alakult F. Zsdanovics és U. Falszki vezetésével. A Népi Titkárság rendszeres havi támogatást nyújtott a színház fenntartásához.

A Belarusz Népköztársaság kikiáltása és testületeinek tevékenysége egyik meghatározó tényezője volt a szovjet alapú belarusz államiság – a Belarusz Szovjet Szocialista Köztársaság (BSZSZK) – létrehozásának. Ahogy Vilgelm Knorin, az ideiglenes belarusz munkás-paraszt kormány ügyvezetője megjegyezte, a német megszállás alatt a tömegek elfogadták a belarusz függetlenség eszméjét, amire a bolsevik párt kénytelen volt figyelmet fordítani, a BSZSZK-t pedig pontosan annak érdekében kiáltották ki, hogy befolyásolni tudják a belarusz nemzeti vezetőket követő tömegeket.